

KODÁLY- ÉS BARTÓK-BEMUTATÓ

A MAGYAR ZENEVILÁG két nagy eseménye volt az ősszel Kodály Zoltán Budavári Te Deumának és Bartók Béla „Cantata profana“ c. művének bemutatója.¹

A Budavár visszafoglalásának emlékére komponált Te Deum is arra a mély, sorsszerű kapcsolatra mutat rá, amely Kodály Zoltán egész művészetét a magyar történelmi múlthoz fűzi. Ott él mindkettőben az a folytonos harc, küzdelem a töretlen folytonosságért, átfogó kapcsolatért, amelyet legjobbjaink az örökös újrakezdésekkel, szétagoltsággal, átalakulásokkal terhelt magyar sorssal szemben folytattak és folytatnak. Tömör tárgyilagosságukban mélyen megrázó sorokat olvashatunk Budavár visszafoglalásáról a magyar történelemben: „Budavára teljesen leégett és elpusztult. A tudós Marsigli gróf holttesteken át lépkedve szedte össze a tűz elől a Corvina nyomorúságos maradványait. A másfélszázados török uralom hagyatéka pedig tűzben, füstben, seregek lábdobbanása alatt pusztult el, hogy ismét helyet adjon az európai civilizációnak“. Mint annyiszor, itt is szörnyű pusztulás és újrakezdés volt a diadal ára; hiszen másfél századra szakadt el a szellemi fejlődés fonala, és csonkán, töredékesen kellett kiásni a magyar alkotásokat a tűzvész hamujából. És ma, 250 esztendő után még több indoklottsággal kérdezhetjük: hát tudtunk mi egyáltalán Európának mást is adni, mint elvérézsűnket és elvérézsűnkön érzett örök lázadó fájdalmunkat?

Kodály Zoltán Te Deuma válasz erre a kérdésre. Éppen a magyar sors tragikumának mély átélése lett az egyetemleges, lényeges vonás, amely a legnagyobb magyar alkotásokat általános emberi, tehát klasszikus magaslatra emeli. Kodály, akinek egész életmunkája azt a célt szolgálja, hogy zenéjében összefogja az egész történelmi nemzet százszor darabokra tört, százszor elbujdosott lelkét-szellemét, aki a zenélés közösségében lelkileg összeforrt belső magyarságban látja az eljövendő egységes nemzeti kultúra igazi alapját, ebben az alkotásában is mint a nagy összefoglaló áll előttünk. Kodály a magyar nép ősi zenei hagyományaihoz kapcsolódva keresztény nyugati for-

¹ A Budavári Te Deum szept. 2-án került bemutatásra a Budavári Koronázó templomban, azóta Londonban is nagy sikerrel adták elő, hangversenyteremben nálunk először februárban fogják előadni a filharmonikus zenekar és a székesfővárosi énekkar közreműködésével. — A Cantata profana első előadása Londonban volt, nálunk októberben mutatták be a filharmonikusok és a Palestrina énekkar, majd december elején a székesfővárosi zenekar és a Palestrina-kórus adták elő.

mákban, évszázadok kontrapunktikus művészetében magyar Te Deummal gazdagítja az egyetemes katolikus egyházi zeneirodalmat. Műve a forma és kifejezés tisztaságában és leszűrtségében igazi klasszikus, a Palestrina-stílus átfogó szellemét sugárzó alkotás, tematikus feldolgozása, a kifejezés súlya természetszerűen az énekszólamokban rejlik, míg a zenekar a hangulat felfokozására, előkészítésére, aláfestésére szolgál.

Hatalmas oktávokban, a latin szöveg ritmusát nagyszerű plaszticitással megjelenítő erővel hangzik fel zenekarban, énekkarban a bevezető motívum: „Te Deum laudamus“. Egyesült szólamokban igazi haendeli erővel és tömörséggel, a hallgató fantáziáját az első pillanattól megragadva, harsog a föld dicsérete. Önkénytelenül eszünkbe jutnak Szent Ágoston szavai, aki az ősi Alleluja jubHációkat úgy jellemzi, mint az örömben túláradó szív énekét, amely örömet így szavakban nem lehetne kifejezni. E szavaknál „Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth“, Kodály zenéje sem bírja el a szóhoz kötöttséget, a túláradó érzelmek kifejezésére el kell szakadnia a szöveg anyagiasságától és önjelére utalva gazdag díszítésekben lebeg egy szótag felett, hogy az elragadtatás közvetlen kifejezőjévé lehessen, így fordul az új hívő szellem természetszerűen az őskeresztény gregorián énekstílus kifejező formái felé. Ezután diadalmas fuga-témában válnak széjjel a szólamok, hogy az Úr felségéről külön-külön is hitet tegyenek. Hegedűtremolók szárnyán lágyan, halkán hangzik fel az apostolok, próféták és mártírok dicsénete: az egyes éneklő-csoportok szinte elének rajzolódhatnak a tiszta harmóniákban, amelyek tündöklővé szelleműinek a mártírok fényes seregeinek énekében: az éteri finomsággal kihangzó Cis-dur akkord olyan, mint a fejük körül felsugárzó glóriafény. Az Anyaszentegyháznak az egész világon felhangzó hitvallásában ismét Maestoso-vá szélesedik a teljes zenei kép. A kórus lenyűgöző dinamikája, monumentális pátosza, élesen, erősen tagolt ritmusa ennek a hitvallásnak legfőbb eszközei, az Atya végtelen felségének zenei kifejezése. Pár pillanatra csend borul az énekkarra, zenekarra egyaránt, hogy az emberréválás misztikus csodájától megrendülve a kórus egyedül boruljon le az igaz és egyetlen Fiú előtt. Kifogyhatatlanok Kodály eszközei a Krisztust dicsőítő szöveg számtalan árnyalatainak kifejezésére. Milyen természetesen hajlanak magyar dallamvonalakba ennek a kontrapunktikus résznek gyönyörű témái, midőn a négy szóló-szólam most külön is zengi dicséretét! A halál gondolatát — ami e szavaknál „tu devicto mortis aculeo“ árnyékolja a zenekar harmóniáit — az énekkar diadalmas crescendója söpri el, amely patetikus triolákba kiszélesedve hirdeti Krisztus győzelmét az enyészet felett. A hatalmas unisonóban „Judex eredetis esse venturus“ megragadó erővel árad felénk valami az őskeresztény lelkeség monumentális komolyságából, abból a szellemből, amely örök időkre megírta, kőbe véste tanait, s amely megrendíthetetlen magatartásában nem ismer ellágyulást. Ennek az őskeresztény Krisztus-portrénak félelmetes fenségével szemben gyönyörű ellentét az örök megfejthetetlen, az örök megrendíthetetlen isteni akarat előtt porba hulló Ember könyörgő alázata. A sötét színekben, remegő ritmusokban segítséget kérő kóruszólamok felett a szoprán szóló csillogva lendül

a magasba, témáját egymásután veszi át a többi három szóló: a sötét alaptónuson áttörő reszkető fénysugarak. A gondolatrokonsággal újra visszatérő bevezető rész hatalmas akkordjai „Per singulos dies benedicimus Te...” — csak rövid időre szakítják meg ezt a hangulatot. „Dignare Deum”, — a tenor és a szoprán hozza a témát, amely után gyönyörű színkeverésben olvad össze a nyolcszólamúvá bővült „miserere“-kórus. Ez a szó hangzik fel mindenütt, a két éjsötét basszus-szólam már a teljes vigasztalanságba merül, a felső szólamok még remegő sietséggel morzsolják a szavakat „fiat misericordia tua Domine super nos” — hogy egy hatalmas erőfeszítéssel mindig magasabb régiókba emelkedjék fel a szoprán-szólam: „Quem ad módum speravimus in Te” — mint a hit, a bizakodás hírnöke. A hit, a bizakodás lesz most már a befejező rész vezéreszméje. Boldogan ömlik ki az érzés az egyes szólamokban egymásután fellépő fuga-témákban. Az érzelmek áradata szinte feltornyosodik a zenekar bővített quart-futamában, hogy a kórus ezután eget ostromló erővel hirdesse a megváltó, a legkeresztényibb ígét: nem szégyenülhetünk meg bizalmunkban! Ennek a témának végső unisono felhangzásában már minden hang végzet, som, egy lélek, egy haza sorsa rajta, amellyel egész világa áll vagy összeomlik. Csodálatosan, ihletetten szép a mű befejezése. Nem diadalittasan, ujjongva kihangzó, hanem a nehéz szenvedésekben megpróbáltatott ember éneke, akinek örömébe belejátszik a múlt átélt és legyőzött fájdalma. Ez a magyar fájdalom, ez a magyar sors lesz tiszta szépséggé a szoprán-szólo végső kihangzásában, éteri fénye rávilágít a többi szólamokra, amelyek mind felemelkednek hozzá a befejező A-dur akkord kristálytiszta harmóniájában: „Non confundar in aeternum...”

íme így emelte Kodály Zoltán hatalmas, ünnepi, igazán nagy stílusú Budavári Té Deumában klasszikus magaslatra a magyarság sorsát. Aki ezt a Te Deumot meghallgatja, nem fogja állítani a régi frazeológiák szerint, hogy a sírva-vigadás a magyar lélek egyetlen tartalma. Monumentális heroizmus tüze ég Kodály művében, a magyar vüágyszemlélet ősegészsége, ahol a mély és őszinte hit szenvedélyétől tomyosított dallamok még a legerősebb kifejezésben sem bontják meg a klasszikus forma világos körvonalait.

Míntha a 250 év előtti diadalra zengett Te Deumban egy új magyarság hajnalhasadása intene felénk, egy új magyarságé, amely annyi pusztuláson és harcokon át erős vitális gyökereivel megőrizte azt a szikrát, amelytől felgyúlt a nemzeti művészet s ezzel az emberi feljebbttérés lángja.

BARTÓK BÉLA művészetében ennek a magyar sorsnak zenébe öntése valami sajátos őspogány honvágyban nyilvánul meg. Vérébe van írva a sorsa: magyar honvágy, magyar álmok örök megszállottja, örök kergetője.

A „Cantata profana” című ének- és zenekarra, tenor- és bariton-szólóra írt műve hallatlanul izgalmas, rendkívüli nagyszabású mű élményét nyújtja, ahol a zeneköltő csalhatatlan ösztönnel kiválasztva a fantáziáját megragadó szöveget, mint egyetlen márványtömbből

faragja ki a teremtés lázában felmerülő eszmét. Szól az ősi ballada szöveg a kilenc csodaszarvasról: az öreg apáról, aki kilenc szép szál fiát nem nevelte semmi másra, csak hegyet-völgyet járni, szarvasra vadászni. Addig vadászgattak, amíg csodaszarvasnyomra találva, utat tévesztettek s maguk is szarvasokká lettek. Az apa hiába hívja vissza szép fiait; akik egyszer magukba szívták a havasok és őserdők szabad levegőjét, nem kíváncsoznak vissza többé az emberek közé.

A művet a zenekar vezeti be. Misztikus hangulatot árasztanak a sötétből simán, lágyan felkúszó szólamok, amelyeket $\frac{6}{8}$ -os ütem széles keretei fognak körül. Kezdődik a mese klasszikus világos vonalú témákban, nyugodt, epikai hangulatban mesél a megkettőzött kórus: „Volt egy öreg apó, volt neki, volt neki kilenc szép szál fia...” Midőn a mese átmegy a cselekménybe, hirtelen viharos lobogással csapnak fel a zenekar harci motívumai, a tenor-szólam nyomán folyton fokozódó mozgalmassággal bontakozik ki a nagyszabású fuga, ahol a szólamok előretörése, torlódása, egymást kergetése nagyszerűen adja vissza a vadászok szenvedélyes hajszáját a csodaszarvasnyom után. Lehet ebben a hatalmas ősemberi szenvedélyben arra nézni, merre lépnek, hol, milyen akadályokon gázolnak keresztül? Lehet-e hát azon töprengeni, hogy Bartók zenei caccia-jának énekszólamai nem követik az eddig kitaposott ösvényeket, hanem eddig embemem-énekelte hangmenetek, modulációk sűrű bozótjain törnek utat maguknak, hogy egyedül egy hatalmas benső szózat hívására figyeljenek. A szólamok már a legmerészebb akkordokban tömörülnek, szikrázik, kavarog már minden a vadászok rohanása nyomán, midőn az izgalom tetőfokán hirtelen megragadó ellentétben titokzatos misztikus szólam vágja el a drámai rohanást. Gyönyörű hangzatokban tűnik fel az álom, az egész cantata legmélyebb értelme: „Szép hídra találtak, csodaszarvas nyomra.” Ez a csodaszarvasnyom Bartók zenéjében az ember örök álma. Úzni, kergetni ezt az álmot, ha elérhetetlen is — vagy éppen azért, mert elérhetetlen. S mintha ennek az illúzióknak, álomnak puha aranyfátyola ömlene szét kórusokon, zenekaron egyaránt: minden csupa líra, boldog, önfeledt, remegő csodavárás. „Erdő sűrűjében szarvasokká lettek” éneklí az egész kar unisono, halkan, a gyermekhit édes ámulatában: a zenekar gyönyörű kihangzásában, a modem harmónia-élmény egyik legszebb fejezetében még ott él a csoda beteljesedésének bűvölete. Ezután ismét fuga-témák küzdelmében, mozgalmasságában állítja eléink Bartók az izgalmas jelenetet, midőn az apa elindul elveszett fiait keresni, s hűs forrásnál rátalálva a szarvasokra, célba veszi az egyiket. A magyar nyelv melódiájának leghívebb énekbe ültetése az a pár taktus, amivel a kórus előkészíti a legkedvesebb fiú, a legnagyobb szarvas megszólalását. Ebből a tenorszólaból ugyanaz a szellem sugárzik felénk, mint Kodály Te Deumának szólóiból. Amit itt az egyházi stílus kötöttsége olyan sugárzó tisztává, lényegre leszűrtté varázsol, az Bartóknál nem a melódiavonalak szépségében, hanem a teljes kifejezésre való határtalan törekvésben nyilvánul meg, nem más ez, mint az ősi népdalstílus szelleme, azok a kottafejekben szinte meghatározhatatlan finom árnyalatú hanglépések, melizmák, amelyek mintha az énekes lelkéből

rögtönözve, mindig újra alakítva törnének elő. Nem csoda, ha a szöveg szenvedélyességének megfelelően — ahogy a fiú növekvő haraggal megfenyegeti apját, ahogy természeti erők lázadásához hasonlóan tör ki lelkéből az indulat —, a zeneköltő fantáziája olyan magas régiókba szárnyal, ahová hanggal, erővel és vad temperamentummal talán csak egy Gigli tudná követni. De vájjon felróhatjuk-e azt a mű hibájául, hogy nálunk nincs tenorénekes, aki ezt a szólót a maga utólérhetetlenül drámai crescendójával, a zenekar nagyszabású hangfestését túlszárnyalva, meg tudná csinálni? Havasok között hangzik ez az ének, hatalmas sziklahegyek, égre törő ősfenyők világában, ahol ha egyszer felszabadul az indulat, elemi erővel tör, zúz mindent, ami útjába kerül. De ott, ahol helyén van, ott ez az ének mélyen bensőséges, meleg és szívhez szóló. Az apa hívja vissza fiait; bariton szólójában a legmélyebb emberi hang, a szív hangja diktálja a melódiát. Milyen új ez a melódia! Nincs ennek semmi köze a mai kor összevissza kuszálódott, zavaros érzésvilágához, lelki „komplexumaidhoz. Kristálytisza hang ez, átlátszó, mint az erdei patakok vize, mély érzés, esdeklő sóvárgás fodrozza díszítéssé, vagy nyújtja ki hosszan, epedőn. A kórus, majd a zenekar minden szólama segít kérni, hívni e szavaknál: „Jó anyátok vár, Magához vár...” az öt taktusra elnyújtózó szótagban szinte túlrad a szülői szív epedése. Újra felhangzanak a tenorszóló indulatokban izzó merész dallamvonalai. A fiú hazaküldi apját jó édesanyjához. Szomorúan ragadnak meg egy hangon e szavak: „mi nem megyünk ...“ „Micrt, micrt?“, kesereg a baritonszóló; fájdalmas, szélesebb dallamvonalával szemben élesen kitűnik a tenorszóló benső nyugtalanságtól fűtött jellege: „A mi karcsú testünk gúnyában nem járhat, csak járhat a lombok között. Karcsú lábunk nem lép tűzhely hamujába, csak puha avarba.“ A tempó mindig nyugodtabb lesz, a beethoveni ellentét nagyszerű kifejező erejével, egy nagy crescendo után hirtelen belépő pianissimóban átszellemülten hangzik fel először a ballada két legszebb, legmélyebb sora: „A mi szájunk többé nem iszik pohárból, csak hűvös forrásból.“ A mű befejező részében újra visszatér a ballada legelső szakasza, de mind szövegben, mind zenében leegyszerűsítve, szűkebbre fogva. Még egyszer felhangzik a szarvas-fiúnak az apa hívására adott válasza, amely előkészíti a megtisztulásnak, a felemelkedésnek azt a nagyszerű magaslatát, amelyre a végső taktusok emelkednek. Zseniális intuícióval választja ki Bartók erre szövegül a ballada fent idézett két gyönyörű sorát. A teljesen elnyugvó kórus felett még utoljára szenvedélyesen kiáradó gyönyörű melizmában ragyog fel a tenorszóló: „Csak tiszta forrásból...” hosszan elnyújtva sóhajtják utána a kihangzó szólamok: „hűvös, tiszta forrásból...” Itt vagyunk a célnál, egy nagy műalkotás eszmei céljánál: minden ezért volt, hogy ez az eszme formát öltön, hogy ebben az eszmében találkozzon, megpihenjen minden. A köd felszállt s mi már a havasok végtelen láthatárú, kristályos levegőjű, fenséges ormain járunk s száll az ének még innen is mindig feljebb, hogy a D-dur harmónia tiszta ragyogásában már csak szárnyainak lebbenését halljuk: „csak forrásból, csak tiszta forrásból...”

A „Cantata profana“ mind zenei, mind eszmei felépítésében Bartók Béla egyik legnagyobb alkotása. Teljesen kiforrott egyéni stílusát nem mérhetjük valamilyen más eszményeket szem előtt tartó értékelés szempontjából. Ez éppen így, ahogy önmagában és önmagáért van, felel meg az ő művészi hitvallásának, amely őszinteségében és igazságában éppen olyan magasrendű, mint egy Bach vagy egy Palestrina hitvallása. Az, hogy Bartók román eredetű népballadát használt fel a maga teljesen szabad fordításában, — amely balladának tisztán az egyetemes emberi jellege ihlette az alkotásra — igen kicsinyes eszköz volna ennek a minden hangjában a magyar népzene leikéből lelkedzett műnek kritizálására. Bartók Béla és Kodály Zoltán a „nagy magyar utat“ járják, nem külsőségekben és anyagiasságban, hanem lélekben, szellemben valósítják meg a teljesebb, kiműveltebb, európai láthatárú magyar faji öntudatosságot. A „Cantata profana“ Tamás Áron Ábeljével, Nyíró József Uz Bencéjével tartja a legszorosabb vérrokonságot. Így találkoznak az új magyar szellemiség legnagyobb értékei, midőn ösztönszerűen idemenekülnek az erdélyi havasok fenséges országába, hogy ebből az őstiszta forrásból ihletet merítsenek, ihletet és hitet annak bizonyítására, hogy van még lélek és szépség, van még Ember a világon.

PRAHÁCS MARGIT